

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.2>

ROLA WYKONAWSTWA MUZYCZNEGO I INSTRUMENTALNEGO W ROZWOJU EDUKACJI ARTYSTYCZNEJ ZACHODNIEJ UKRAINY NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Vadim Lisoviy

*kandydat nauk pedagogicznych, docent,
kierownik Katedry Muzyki Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego imienia Jurija Fedkowicza
(Czerniowce, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-6232-6602
v.lisoviy@chnu.edu.ua*

Mykola Polianko

*aspirant Katedry Pedagogiki i Metodyki Edukacji Podstawowej Czerniowieckiego Uniwersytetu
Narodowego imienia Jurija Fedkowicza (Czerniowce, Ukraina)
ORCID ID: 0009-0003-3509-1782
polianko.mykola@chnu.edu.ua*

Adnotacja. W artykule autorzy rozważają kierunki wzajemnego wpływu życia społecznego i kulturalnego, w szczególności w kontekście wykonawstwa muzycznego i instrumentalnego oraz jego wpływu na system edukacji artystycznej Zachodniej Ukrainy na przełomie XIX i XX wieku, a także przeprowadzają retrospektywną analizę rozwoju muzycznych sztuk wykonawczych oraz dziedzictwa pedagogicznego i metodologicznego, które określiły możliwości dalszego rozwoju sztuki muzycznej w historycznym kontekście europejskich tradycji muzycznych. Do przeprowadzenia tego badania autorzy wykorzystali ogólne naukowe metody analizy, w tym historyczną, przetwarzania, systematyzacji i uogólniania wiedzy empirycznej, analityczną metodę analizy porównawczej oraz metodę strukturalną i funkcjonalną. Badania te pozwoliły zidentyfikować dalsze obiecujące sposoby rozwoju i stosowania nowoczesnych metod tworzenia systemu edukacji artystycznej, z uwzględnieniem tradycji europejskiej szkoły muzycznej i ukraińskiego dziedzictwa kulturowego, które powstały w procesie rozwoju życia kulturalnego i artystycznego Zachodniej Ukrainy.

Słowa kluczowe: sztuka, muzyka, społeczeństwo muzyczne, nauczyciel, wykonawca, muzyk zespołowy.

THE ROLE OF MUSICAL AND INSTRUMENTAL PERFORMANCE IN THE DEVELOPMENT OF ART EDUCATION IN WESTERN UKRAINE AT THE BORDER OF THE 19-TH AND 20-TH CENTURIES

Vadim Lisoviy

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Music
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-6232-6602
v.lisoviy@chnu.edu.ua*

Mykola Polianko

*Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
ORCID ID: 0009-0003-3509-1782
polianko.mykola@chnu.edu.ua*

Abstract. In the article, the authors considered the directions of mutual influence of social and cultural life, in particular in terms of musical and instrumental performance and its influence on the system of art education of Western Ukraine at the border of the 19th and 20th centuries. and a retrospective analysis of the development of musical performance art and pedagogical and methodical heritage was carried out, which determined the possibilities of further development of musical art in the historical context of European musical traditions. To carry out this research, the authors used general scientific methods of analysis, in particular historical, elaboration, systematization and generalization of empirical knowledge, analytical method of comparative analysis and structural-functional method. This study made it possible to determine further promising ways for the development and application of modern methods of forming the art education system, taking into account the traditions of the European music school and Ukrainian cultural heritage, which were formed in the process of developing the cultural and artistic life of Western Ukraine.

Key words: art, music, music society, teacher, performer, ensemble player.

РОЛЬ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

Вадим Лісовий

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-6232-6602
v.lisoviy@chnu.edu.ua

Микола Полянко

аспірант кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
ORCID ID: 0009-0003-3509-1782
polianko.mykola@chnu.edu.ua

Анотація. У статті авторами розглянуто напрями взаємовпливу громадсько-культурного життя, зокрема в розрізі музично-інструментального виконавства та його впливу на систему мистецької освіти західної України на межі ХІХ–ХХ ст. та здійснено ретроспективний аналіз розвитку музичного виконавського мистецтва та педагогічного і методичного надбання, яке визначало можливості подальшого розвитку музичного мистецтва в історичному контексті європейських музичних традицій. Для проведення даного дослідження авторами було використано загальнонаукові методи аналізу, зокрема історичний, опрацювання, систематизації і узагальнення емпіричних знань, аналітичний метод порівняльного аналізу та структурно-функціональний метод. Дане дослідження дало змогу визначити подальші перспективні шляхи для розробки та застосування сучасних методів формування системи мистецької освіти з урахуванням традицій європейської музичної школи та українських культурних надбань, що утворилися в процесі розвитку культурно-мистецького життя Західної України.

Ключові слова: мистецтво, музика, музичне товариство, педагог, виконавець, ансамбліст.

Вступ. Новітні тенденції розвитку музичної освіти мають змогу зростати саме завдяки глибокому історичному корінню музичного виконавства, яке завжди займало визначне місце в українському культурно-мистецькому просторі. Особливо актуальним питання дослідження історичних передумов та надбань українського мистецтва стало в час, коли наша країна постала перед жахливим випробуванням воєнного часу. Саме зараз остаточно утвердилося та укріпилося суспільне бачення шляху до створення справжнього та безкомпромісного демократичного устрою, важливими засадами якого є гуманізм та рівність всіх людей за їхніми правами. Безумовно, цей процес спрямований і на розвиток та поглиблення співпраці з європейським культурно-мистецьким простором, доказом чого може слугувати недавня новина про те, що Берлінська філармонія взяла під свій патронат два українські симфонічні оркестри, а саме Kyiv Symphony Orchestra та Молодіжний симфонічний оркестр України. Завдяки такому зміцненню мистецьких зв'язків створюються нові перспективи для розвитку інноваційних методів мистецької підготовки, а також поглиблюються можливості вивчення власних мистецько-культурних надбань в контексті їх історичного розвитку.

Мета дослідження – визначити сутність впливу музично-інструментального виконавства на розвиток мистецької освіти Західної України на межі ХІХ–ХХ століть.

Методи. Вивчення даної проблематики здійснено на основі аналізу історичних, культурологічних та музикознавчих праць. Задля визначення ролі музично-інструментального виконавства у розвитку мистецької освіти Західної України на межі ХІХ–ХХ століть використано наступні методи аналізу: історичний, опрацювання, систематизації та узагальнення емпіричних знань, аналітичний метод порівняльного аналізу та структурно-функціональний метод.

Результати. З огляду на значимість та важливість дослідження історичних передумов розвитку українського мистецького простору для формування сучасної громадянської свідомості, вважаємо надзвичайно актуальними питання впливу та творчої співпраці українських та європейських митців, як основи для розвитку музично-інструментального виконавства та мистецької освіти на теренах Західної України в другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.

Безумовно, важливе значення в розвитку українського музично-інструментального виконавства на теренах Західної України відігравали інтегративні та коопераційні процеси, які створювали підґрунтя для зростання професійного рівня митців та збагачення культурного рівня публіки. Важливо зазначити, що починаючи з ХVІІІ ст. значна частина європейських музикантів покидає свої музичні осередки та намагається знайти нові мистецькі майданчики для своєї професійної реалізації. Завдяки такому процесу музично-культурної міграції, європейські мистецькі традиції почали широко розповсюджуватися, привертаючи все більше уваги шанувальників мистецтва. На теренах Західної України тогочасні європейські мистецькі тенденції також здобули палку прихильність публіки та допомагали покращувати інтернаціональні зв'язки.

Безперечно, одним з мистецьких центрів Західної України була Галичина. Зокрема, варто відзначити високі досягнення львівської скрипкової школи, яка допомогла реалізувати свій талант багатьом визначним

українським митцям. На зорі становлення професійної музичної освіти (XVIII–XIX ст.) чеські музиканти у Львові займалися різними видами професійної діяльності у сфері мистецтва. Зокрема, простежується їхня активна участь у становленні професійної мистецької освіти.

«В 1796 році Юзеф Ельснер, майбутній вчитель Ф. Шопена, організував у Львові «Музичну академію», яка згуртувала кращі виконавські сили для концертної діяльності. Спеціальний музичний заклад під назвою «Інститут співу при товаристві Св. Цецилії», як прообраз сучасної академії, почав діяти у Львові ще в 1826 р., і заснував його син геніального австрійського класика Вольфганга Амадея Моцарта – Франц-Ксавер, який був центральною постаттю галицького музичного життя впродовж тридцяти років. На цій основі згодом виникло Галицьке музичне товариство (Galizischer Musik-Verein). При товаристві в 1839 р. організовано «Інститут музики» Галицького музичного товариства, яким керував австрійський музикант Йоганес Рукгабер» (ЛНМА)

Основною метою даного музичного товариства було насамперед забезпечення професійної підготовки музикантів. Заступником керівника «Інституту музики» був Йозеф Башни (який також займався й виконавською діяльністю, зокрема працював капелмейстером в католицькому соборі). До складу викладачів також входив скрипаль Йозеф Брех, а пізніше додалися чеські скрипалі Філіп Брех та Антонін Брех. В 1844 році «Інститут музики» розширив свою діяльність та почав працювати як повноцінний заклад з декількома навчальними програмами, та ввійшов в єдиний державний реєстр навчальних закладів а в 1853 р. завдяки Галицькому музичному товариству заклад трансформувався в Консерваторію. Першим директором консерваторії став вищезгаданий Й. Рукгабер, згодом його замінив на посаді піаніст і композитор Кароль Мікулі.

Історія розвитку консерваторії та напрямки її роботи показували європейську орієнтованість музичної культури, музичної педагогіки та виконавської традиції. (Філіпчук, 2015: 120) Викладачами гри на струнно-смичкових інструментах були Й. Брех, який викладав скрипку та Йозеф Єжічка, який викладав контрабас. Варто згадати, що вони були чудовими інструменталістами виконавцями та працювали артистами оркестру театру графа Скарбка. Згодом, викладачами скрипки працювало й багато інших чеських музикантів, таких як Фелікс Якль, Францішек Шіпек, Зигмунд Брукман, Францішек Якль, Йозеф Славічек (Закопець, 2012: 103).

Видатною фігурою музичного життя Львову був Йозеф Овчарж (Закопець, 2012: 103), який поєднував викладацьку діяльність з виконавською – працював капелмейстером Міського театру. Крім цього він вів насичене громадсько-культурне життя, зокрема він був одним із фундаторів Спілки чеських музикантів у Львові (1904 р.) та учасником товариства «Чеська бесіда».

Ще одним відомим педагогом свого часу був професор М. Вольфсталь, який також вів активну виконавську діяльність, зокрема він був концертмейстером «Чеського квінтету» у Львові. Серед його учнів варто виділити Р. Поселта, Ю. Сватоня Р. Пеліакана та Ю. Пуліковського, який згодом продовжив навчання у легендарних європейських митців того часу, зокрема він брав уроки скрипки в одного з найвідоміших скрипалів всіх часів Йозефа Йоахіма у Берліні та в одного з найвідоміших педагогів, який мав значний вплив як на розвиток європейського скрипкового мистецтва загалом, так і українського зокрема, Отакара Шевчика в Празі (Закопець, 2012: 104). У Львові викладацькі традиції М. Вольфстала продовжив ще один його учень Юзеф Цетнер, учні якого показували високий професійний рівень.

Вплив чеської скрипкової школи продовжився й після заснування Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка (ВМІЛ) в 1903 р., на педагогічних посадах у різний час працювали чеські скрипалі. У 1911 р. у ВМІЛ починає працювати молодий викладач, учень О. Шевчика Флоріан Кребс (Закопець, 2012: 104), який згодом продовжив свою діяльність на виконавській ниві працюючи на посаді концертмейстера Празької філармонії (1914–1916). Разом із скрипалем і диригентом Міланом Зуною, Ф. Кребс вів активне концертне життя, збагачуючи мистецьке життя Львову. Важливо зазначити, що їхні виступи здобували неймовірний успіх львівської публіки.

Одним з найвідоміших учнів Ф. Кребса був Михайло Гайворонський. Блискуче завершивши навчання, він залишається працювати у ВМІЛ на посаді викладача скрипки. Після виїзду до США в 1923 р. став одним з фундаторів Українського Музичного Інституту, де продовжив свою викладацьку діяльність. Крім цього М. Гайворонський займався й композиторською діяльністю, зокрема писав твори для скрипки та фортепіано, чим розширив український скрипковий репертуар. Його творчість дала поштовх розвитку національного музичного репертуару на теренах Західної України, а його скрипкові мініатюри часто виконувалися концертуючими скрипалями.

Хочеться окремо зазначити, що музично-інструментальне виконавство розвивалося в тісному взаємозв'язку з музично-педагогічною діяльністю та відображало загальні тенденції та рівень компетенції викладачів, які й самі в більшості займалися виконавською діяльністю паралельно до педагогічної. Таким чином, можна зробити висновок, що тогочасне навчання гри на музичних інструментах було направлене не тільки на вивчення теоретичних методик але давало змогу студентам розвивати свої виконавські уміння та отримувати практичні знання від педагогів, які мали значний концертний досвід.

Непересічною особистістю в музичному житті Львову на початку ХХ ст. був Іван Левицький. З 1910 р. навчався мистецтву гри на скрипці у Ю. Цетнера. З 1914 по 1918 рр. відвідує заняття української семінарії у Відні. Згодом І. Левицький остаточно переїжджає у Львів, де веде активну виконавську та викладацьку діяльність. Варто зазначити, що він займався широким спектром занять, зокрема був організатором багатьох мистецьких подій, керував різноманітним ансамблями, працював викладачем у ВМІЛ. Надзвичайно

важливим в педагогічному доробку І. Левицького є його методичні розробки: «Про так званий тон скрипки і його умови», «Нарис історії музики», «Основи історії музики», «Популярна наука гармонії». Відомими учнями І. Левицького були М. Крушельницький та Є. Цегельський (Закопець, 2012: 103).

Ще одною знаковою постаттю серед скрипалів-галичан, які був Євген Перфецький. Перші уроки скрипки отримав від А. Вронського і А. Шнабля. В 1906 р. завершив навчання у Віденській консерваторії. В 1914–15 рр. брав уроки гри на скрипці у О. Шевчіка. З 1908 по 1936 рр. працював викладачем скрипки у ВМІЛ. Є. Перфецький вів активну виконавську діяльність та часто виступав в складі різноманітних ансамблів (УМЕ, 2018: 157).

Одним з найвідоміших учнів Є. Перфецького був Роман Криштальський. Ще з юного віку він здобув визнання як виконавець та ансамбліст. Після завершення навчання у ВМІЛ залишається працювати викладачем скрипки. Паралельно Р. Криштальський вів блискучу виконавську діяльність, зокрема він працював артистом оркестру Львівського оперного театру. Особливе місце в його творчій біографії займала камерна музика. Він був учасником різноманітних ансамблів, зокрема фортепіанного тріо разом звіолончелістом П. Пшеничкою та піаністом Р. Савицьким, а також часто виступав разом з видатними українськими митцями В. Барвінським та Н. Нижанківським (ЕСУ).

Безумовно, неймовірно яскравою зіркою на небосхилі українського музично-інструментального виконавства була Єлизавета Щедрович-Ганкевичева, яка здобула міжнародне визнання як блискуча виконавиця. Ще з ранніх літ вона виявляла неабиякі музичні здібності, що дало їй можливість блискуче закінчити навчання в Музично-драматичній школі М. Лисенка в Києві, а в 1903 році закінчити Петербурзьку консерваторію по класу скрипки в Л. Ауера. Згодом вона продовжила навчання у Празькій консерваторії в класі О. Шевчіка. Є. Щедрович-Ганкевичева вела надзвичайно активну виконавську діяльність, зокрема гастролювала як в містах на теренах Західної України, так і у концертних залах Європи. Західна преса надала надзвичайно високу оцінку її виконавському таланту ставлячи її на один щабель з найвідомішими чеськими скрипачами. В 1907р. Є. Щедрович-Ганкевичева розпочинає свою педагогічну діяльність у ВМІЛ (Мистецтво України, 1997: 665).

Яскравий педагогічний талант Є. Щедрович-Ганкевичової найвиразніше втілювався в її учню, скрипалю-віртуозу, композитору та педагогу Романові Придаткевичу (1895–1990). Вже з молодих років він вів активну виконавську діяльність та гастролював на теренах Західної України. Після завершення навчання у ВМІЛ бере уроки скрипки у О. Шевчіка у Віденській консерваторії. Згодом продовжує своє навчання у іншого легендарного педагога К. Флеша в Берліні, паралельно продовжуючи виконавську діяльність, гастролюючи країнами Європи. В 1921-1922 рр. за рекомендацією В. Стеценка, працював викладачем в Одеському театральному інституті. В 1923 р. переїжджає до США, де навчається в Колумбійському університеті. У 1930-1940 рр. продовжує виконавську діяльність як соліст та ансамбліст, активно популяризуючи українську музичну спадщину. Працював концертмейстером багатьох відомих симфонічних оркестрів, зокрема Нью-Йоркського симфонічного оркестру. Р. Придаткевич вів ще й активну композиторську діяльність (УМЕ, 2018: 118). Характерними рисами його композиторського стилю є тісний зв'язок з українською фольклорною творчістю, яка поєднується з новітніми тенденціями музичної мови того часу. Глибоке розуміння виразних можливостей струнно-смичкових інструментів, зокрема скрипки, виразно розкрилося в його композиторській творчості, хоча це ніяк не обмежувало широту його композиторського спектру. Р. Придаткевич є автором 4 симфоній, творів для камерного оркестру та струнного квартету, обробок українських народних пісень та вокальних творів.

Ще одним великим центром мистецького життя Західної України була Буковина.

Офіційна історія становлення та розвитку музично-інструментального виконавства на Буковині бере свій початок у 1862 році, коли «Товариство плекання музики на Буковині» заснувало першу музичну школу в Чернівцях, яку в різні періоди її діяльності очолювали Франц Пауер, Йозеф Звонічек і Адальберт Гржималі (Сайчук, 2011: 27). Саме А. Гржималі, композитор, піаніст, скрипаль, викладач, музичний критик та громадський діяч, мав неабиякий вплив на розвиток музичного мистецтва в Чернівцях, та, відповідно, на Буковині. Він керував чотирма відділеннями у музичній школі, був директором хору, симфонічного оркестру та струнного квартету. Саме завдяки А. Гржималі культурно-музичне життя Буковини піднімалося на новий вищий рівень, адже саме завдяки його зусиллям з європейських музичних центрів до Чернівців приїхали молоді викладачі, які щойно закінчили консерваторії у Відня чи Празі. Завдяки старанням А. Гржималі вдалося зібрати у Чернівцях амбітних молодих музикантів європейського рівня, які створили неповторну культурно-мистецьку атмосферу Буковини. Система музичної освіти та виконавської майстерності, яка стрімко розвивалася, створила передумови для подальшого розвитку музично-інструментального мистецтва на Буковині.

Хоча раніше на Буковині в напрямку музично-інструментального виконавства переважало домашнє музичування, проте починаючи з середини XIX ст. Чернівці стають значним культурним центром, де активно розвивається музично-інструментальна та хорова виконавська концертна діяльність. Підґрунтям для цього процесу став розвиток музичних товариств та закладів мистецької освіти у Чернівцях, а їх учасники формували нові концертні програми. Оскільки Буковина завжди була поліетнічним регіоном, то свідомо національна громада створювала своє музичне товариство для збереження національних традицій та фольклорної музичної спадщини. (Павлюк, 2000: 153). Першим таким товариством було «Співацьке товариство» (1859–1862 р.), керувати яким взявся вчитель музики, чех за походженням, Франц Колоусек. Йому на зміну прийшло «Товариство сприяння музичному мистецтву на Буковині» (1862 р.). Практично вся

музична діяльність на Буковині до 1918 р. проводилася за підтримки цього товариства (Павлюк, 2000: 151-152). А 1886 р. став поворотним у розвитку музичного життя Чернівців та Буковини, оскільки цього року було створено перший струнно-смічковий оркестр, до складу якого входило понад 30 музикантів. Репертуар цього колективу складався з творів українських та європейських композиторів 1872 року румунська громада Чернівців створює товариство «Гармонія», завдяки якому утворено духовий оркестр, який став незамінним учасником місцевих музичних заходів.

Поворотним пунктом розвитку музично-інструментального виконавства на теренах Західної України можемо також назвати створення першого концертного агенства у Львові у 1908 р. «Концертне агенство Галицького музичного товариства, яке очолив Максиміліян Тірк і яке отримує назву «Галицьке Концертне Бюро» (або просто – Концертне бюро М.Тірка), що влаштувало концерти симфонічної, хорової та камерної музики» (Воловец, 2005: 65).

Саме функціонування «Галицького Концертного Бюро» було ініціатором та, поряд із іншими музичними об'єднаннями сприяло гастролям провідних європейських оркестрів до західноукраїнських Львова, Станіслава (нині – Івано-Франківськ) та Чернівців. Концерти оркестрів Віденського симфонічного товариства, Віденського концертного товариства, Мюнхенського симфонічного оркестру справили неабияке враження на культурно-мистецьке життя тогочасної Західної України та стали поштовхом для розвитку музично-інструментального виконавства на цих теренах.

Висновки. Отже, проаналізувавши сутність впливу музично-інструментального виконавства на розвиток мистецької освіти Західної України на межі XIX–XX століть. Маємо відзначити, що поняття виконавства та педагогіки в історичному екскурсі нерозривно пов'язані, мають значний взаємний вплив та взаємодоповнюваність. Роль музично-інструментального виконавства у розвитку мистецької освіти Західної України на межі XIX–XX ст. полягала у формуванні основних тенденцій та вимог до рівня освіти музикантів, визначала ті напрямки та шляхи розвитку мистецької педагогіки, які давали можливість забезпечувати культурно-мистецьке життя регіону.

Також хочеться відзначити традиційну орієнтованість культурно-мистецького життя Західної України кінця XIX – першої третини XX ст. на культурні процеси, що відбуваються в великих мистецьких європейських центрах. Можемо відзначити, що активний розвиток музично-виконавського мистецтва на Західній Україні у розглянутому періоді був можливий саме завдяки таким культурним євроінтеграційним процесам та впливам, високому потенціалу та визначній культурно-мистецькій спадщині українського народу, що поєдналися в сценічному музичному виконавському мистецтві та мали сприяли зростанню професійного рівня виконавців та педагогів.

Музичні товариства та об'єднання, які згуртували професіоналів та тих, хто бажав опанувати музично-інструментальне мистецтво на межі XIX–XX ст., відіграли значну роль у формуванні сучасної системи мистецької педагогіки та сформували традиційні для української культури методи реалізації навчання музично-інструментальному виконавству. Таким чином, система музичних товариств та навчальних закладів, що виникали на їх основі, виявили важливість та необхідність музично-інструментального виконавства для існування всебічної системи освіти, що забезпечувала б культурно-мистецькі потреби суспільства.

Список використаних джерел:

1. Воловец М. Основні напрями діяльності неукраїнських музичних товариств у формуванні професійних засад оркестрового виконавства в Західній Україні другої половини XIX – першої третини XX століття). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського*. Сер. Мистецтвознавство. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. № 1(13). С. 62–67.
2. Закопєць Р. Л. Вплив чеської педагогіки на становлення скрипкової школи в Галичині (XIX – початок XX століття). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. 2012. №3 С. 102–108.
3. Кашкадамова Н. Б. Криштальський Роман Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-1682> (дата звернення: 30.04.2023).*
4. Мистецтво України : Біографічний довідник. Упоряд.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський ; за ред. А. В. Кудрицького. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1997. 700 с.
5. Офіційний сайт Львівської національної музичної академії. Історія Академії URL: <https://lnma.edu.ua/about-us/pro-akademiyu/> (дата звернення: 30.04.2023)
6. Павлюк О. Буковина. Визначні постаті. 1774–1918. Чернівці: Золоті литаври. 2000. 250 с.
7. Саїнчук К. І. Музична освіта Буковини. Чернівці: «Золоті литаври». 2011. 320 с.
8. Філіпчук Н. Досвід становлення музичної освіти Галичини (перша половина XX ст.). *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. Вип. 112. С. 116–125.
9. Українська музична енциклопедія. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, 2018. Том 5: ПАВАНА – «ПОЛІКАРП». 536 с.

References:

1. Volovets M. (2005) Osnovni napriamy diialnosti neukrainskykh muzychnykh tovarystv u formuvanni profesiinykh zasad orkestrovoho vykonavstva v Zakhidnii Ukraini druhoi polovyny XIX – pershoi tretyny XX stolittia) [The main directions of activity of ukrainian musical societies in the formation of professional foundations of orchestral performance in the Western Ukraine, in the second half of XIX-th and one third of XX centuries]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka ta Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni Petra Chaikovskoho*. Ser. Mystetstvoznavstvo. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 2005. № 1 (13). S. 62–67. [in Ukrainian].
2. Zakopets R. L. Vplyv cheskoï pedahohiky na stanovlennia skrypkovoi shkoly v Halychyni (XIX – pochatok XX stolittia) [The influence of czech pedagogy on the formation of violin school in Galichina (XIX – early XX century)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Serii: Mystetstvoznavstvo. 2012. №3 S. 102–108. [in Ukrainian].
3. Kashkadamova N. B. Kryshtalskyi Roman Mykhailovych. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: onlain-versiia / redkol.: I. M. Dziuba ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-1682> (data zvernennia: 30.04.2023) [in Ukrainian].
4. Mystetstvo Ukrainy [Ukrainian art]: Biohrafichni dovidnyk. Uporiad.: A. V. Kudrytskyi, M. H. Labinskyi ; za red. A. V. Kudrytskoho. Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 1997. 700 s.
5. Ofitsiinyi sait Lvivskoi natsionalnoi muzychnoi akademii. Istoriiia Akademii [Official site of the Lviv National Academy of Music. History of the Academy]. URL: <https://lnma.edu.ua/about-us/pro-akademiyu/> (data zvernennia: 30.04.2023)
6. Pavliuk O. Bukovyna. Vyznachni postati 1774-1918. [Bukovyna. Prominent figures. 1774–1918.]. Chernivtsi: Zoloti lytavry. 2000. 250 s.
7. Sainchuk K I. Muzychna osvita Bukovyny [Musical education of Bukovyna]. Chernivtsi: «Zoloti lytavry». 2011. 320 s.
8. Filipchuk N. Dosvid stanovlennia muzychnoi osvity Halychyny (persha polovyna XX st.) [Experience of musical education formation in Galychyna (first half of XX century)]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii*. 2015. Vyp. 112. S. 116–125.
9. Ukrainska muzychna entsyklopediia. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii imeni M. T. Rylskoho NAN Ukrainy, 2018. Tom 5: PAVANA – «POLIKARP». 536 s.